

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/29, p. 449-455

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12775>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

TOLSTOY'UN ÖĞRETİSİNİN RUS ELEŞTİRMENLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Shalala RAMAZANOVA* - Ersin ÇETİNKAYA**

ÖZET

Ele almış olduğu edebi çalışmalarıyla hem Rus edebiyatını hem de dünya edebiyatını derinden etkileyen L. N. Tolstoy, edebi çalışmalarının yanı sıra ortaya atmış olduğu öğretisiyle de yaşadığı dönemde (1828-1910) ses getirmiştir. Yazar Rusya'da dönem içerisinde olumlu ve olumsuz birçok eleştiri alır ve belirli bir görüşe bağlı olan yazar ve eleştirmenler tarafından Tolstoy'un kaleme aldıkları kendi taraflarına çekilmeye çalışılır. Özellikle büyük yazarın kötülüğe karşı koymama fikri en çok yoğunlaşılan konu olur. Tolstoy herhangi bir zümreye bağlı olmadan eserlerini kaleme alan bir yazardır. Bu yüzden dönem Rusya'sında ortaya çıkan sosyal, politik, ekonomik vb. birçok olay hakkında düşüncesini çekinmeden dile getirir. Tolstoy her şeyden önce insana, insana karşı duyulan saf ve temiz sevgiye ve iyi ahlaklı olmaya önem veren bir yazardır. Bu yüzden Tolstoy için yeryüzündeki hiçbir öğretisi, din, felsefi görüş onun kendi içerisinde temel edindiği bu nitelikleri karşılayamamıştır. Doğal olarak yazar yukarıda sözünü ettiğimiz düşüncelerle kendi dünya görüşünü oluşturmuştur. Kendi dünya görüşünü oluştururken de dönem içerisinde olumlu ve olumsuz birçok değerlendirme görür. L. N. Tolstoy edebi sanatı önünde saygı duyulan bir yazardır. Fakat konu insanı ilgilendiren diğer alanlara geldiğinde edebiyatta sağlamış olduğu bu başarıyı gösteremez. Çalışmamızda büyük yazarın edebi kişiliğinin yanı sıra ortaya çıkmış olan öğretisi Rus eleştirmenlerinin gözüyle ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lev Nikolayeviç Tolstoy, Diriliş, Anna Karenina, Tolstoy'un öğretisi, kötülüğe karşı koymama, Rus eleştirmenler.

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: shramazanova@agri.edu.tr.

** Arş. Gör., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ecetinkaya@agri.edu.tr

---

THE EVALUATION OF L.N. TOLSTOI'S DOCTRINE BY RUSSIAN CRITICS

ABSTRACT

L. N. Tolstoi who deeply influenced both Russian and World Literature with his literary works made tremendous impact also with the doctrine he put forward during his lifetime (1828-1910). The writer receives many negative and positive reviews and Tolstoi's writings are made use of by some writers and critics for their own ideologies and life views. Especially, the great author's ideas about not standing up to evil becomes the most focused subject. Tolstoi writes his works without being attached to any group or party. Therefore, he intrepidly expresses his ideas on the social, political, economic etc. events at that time in Russia. Tolstoi places emphasis first on human, the pure love human beings feel for themselves and morality. This is why to Tolstoi no doctrine, religion, philosophical view did not correspond to these qualities he adopted within himself. Naturally, the author composed his own world view by grounding on the ideas mentioned above. While creating his own world view, he receives many positive and negative evaluations during the period. L. N. Tolstoy is a respected writer in literature. But he can not show this success that the subject has been given in literature when he comes to other areas of interest. In this study, the great author's doctrine from the point of view of the Russian critics as well as his literary identity will be investigated.

STRUCTURED ABSTRACT

In this article, the short biography of writer and his teaching which underpins our study was tackled. The writer was born in Yasnaya Polyana, near the city of Tula, on September 9 1828. Born in a wealthy and noble family Tolstoi was raised and educated in ideal conditions. His passion for literature shows up at his young ages and thus he begins to write. In our opinion, what distinguishes Tolstoi from other Russian writers is the fact that he kept diaries at young ages. Thanks to the diaries he kept until the end of his life, we have detailed ideas about the great author's life, thoughts and world view.

Contrary to many other writers coming from noble families, Tolstoi hates aristocratic life style all his life and finds the real happiness among peasants. To the author, peasants are the symbol of honesty, sedulity, pure life, that is to say, the real Russia. Therefore, he especially struggles to improve the living conditions of those that are subject to him, even opens a school in Yasnaya Polyana and takes care of children's education by himself. For Tolstoi, the class he belongs to is of secondary importance and thus he strives to spend his time with peasants.

Tolstoi, who writes very important novels both for the Russian literature and world literature such as "War and Peace", "Anna Karenina", "Resurrection" etc., becomes a figure who is often mentioned about during the period he lives. Of course, while there some people find what the great author wrote interesting and like him, some others completely

---

Turkish Studies

oppose his thoughts. His works are evaluated both in terms of literary and philosophical, social, political qualities. The teaching of the author during his that time, especially appearing towards the end of his life, is also often reviewed and it is interpreted within the Russian literary circles both negatively and positively.

The Evaluation of Tolstoy's Teaching by the Russian Critics

Tolstoy is among the rare authors creating his own ethics and world view. This makes him a unique writer. Tolstoy's teaching receives sharp criticism from the critics of his time. Tolstoy's teaching shows up in the series called "Stories for the People" which he begins to write after "Anna Karenina". The Critic N.K.Mihailovskiy, who analyses these stories by Tolstoy, says that the author tries to make people adopt all nonsense stuff and lashes him. He states that instead of fighting with common superstitions, Tolstoy tries to reinforce these superstitions and prejudices more (Bıçkov, 1952, s.36).

However, the critic says that the real tendencies in the stories go to a point where one cannot stand against the evil. In Mihailovskiy's opinion, the story called "Skazka ob İvane Durake" indicates that Tolstoy cannot resist artistic descriptions but the story includes the flawed theory by the author as well. The critic rejects the Tolstoy's exalted world view depicted in the Bible. He thinks that Tolstoy's stories damage people's conscious and asserts that one should speak to people with a different language without using religious-fantastic images.

We can also see Tolstoy's teaching and moral aspect in his third great novel "Resurrection". The primary criticism directed the moral aspect of Tolstoy "Resurrection" comes from A.P. Chekhov: "The end is not interesting and technically absurd" (Çehov, 1900, s.47). Chekhov who says that he devoured Tolstoy's novel writes these lines in one of his letters: "That is a perfectly artistic work. What is not normal is the conversations between Nehlyudov and Katyusha on their relationships and the most important things are knez, generals, aunts, prisoners, peasants and custodians. I devoured the spiritualism scene of the commander of the Petropavlovsk Castle who was near the general, it was so nice! And what to say about the sitting of Korchagin in the armchair and that peasant, Fedosya's husband! But there does not exist an end that we can call the end of story. You write, you write, you write and then you put a text from the Bible. That's too much fatalism." (Çehov, 1900, s.47).

Another critic analysing Tolstoy's teaching is Korolenko. Korolenko ponders deeply on Tolstoy's teaching. In 1886 he meets Tolstoy in person. Upon his meeting with Tolstoy, a vivid portrait of the great writer sticks in his mind. But korolenko, who admires Tolstoy both as an artist and a man, criticises harshly the attitude of not resisting the evil in Tolstoy's story called "Skazanii o Flore, Agrippe i Menaheme, sine İyegudı (1886)". Korolenko has admiration for Tolstoy's artistic power but he criticizes Tolstoy's teaching and finds him unsuccessful as a thinker (Bıçkov, 1952, s.43).

We aim to demonstrate the evaluation of the great author L.N. Tolstoy's teaching that appeared in the period he lived, and developed

---

Turkish Studies

especially towards the end of his life, by the Russian critics. The research we conducted demonstrates that the Russian critics and writers bow respectfully before Tolstoi but find his theory unsuccessful as a thinker. The writers and critics analyzed in our study express their criticism apart from their interest in the works of Tolstoi. In addition to Tolstoi's discourses, the Russian writers and critics evaluate Tolstoi's teaching by analyzing the contents of his works and his characters. Among the writers and critics tackled in the study, only Plekhanov and Chekhov tend to apply a more moderate criticism compared to others.

Tolstoi was a writer close to his people during all his life. Especially, his deeds for the good of peasants aimed at improving their living conditions. Therefore, it is not surprising that his teaching was shaped within the framework of idea projecting a better life for peasants. In our assessment, while we find the works of Tolstoi's literary works quite successful, we find his teaching formed based on the Bible not so accomplished as his art like the critics and writers we talked about. In our opinion, the teaching of great writer will be open to discussion as it was in the past and will be tackled by the researchers, scientist and teachers of literature interested in Tolstoi.

Keywords: Lev Nikolaeviç Tolstoi, the Russian Critics, Tolstoi's Teaching.

Giriş

Makalede yazarın kısa bir biyografisi ve çalışmamızın temelini oluşturan öğretisi ele alınmıştır. Yazar 9 Eylül 1828 yılında Tula şehri yakınlarındaki Yasnaya Polyana'da dünyaya gelir. Soylu bir ailenin mensubu olarak dünyaya gelen Tolstoy küçüklüğünden itibaren iyi imkânlarla büyür ve eğitim alır. Edebiyata olan düşkünlüğü çocuk yaşlarda etkisini gösterir ve buna bağlı olarak bu yaşlardan itibaren yazmaya başlar. Kanaatimizce Tolstoy'u diğer Rus yazarlarından ayıran en önemli özelliği küçük yaşlardan itibaren günlük tutmasıdır. Yaşamının sonuna kadar tuttuğu günlükler sayesinde büyük yazarın hayatı, düşünceleri, dünya görüşü hakkında detaylı bir şekilde fikir sahibi olmaktadır.

Tolstoy diğer birçok soylu aileden gelen yazarın aksine kendisine ait olan bu soyluluktan yaşamı boyunca nefret eder, asıl mutluluğu köylülerin arasında yaşamış olduğu hayatta bulur. Yazara göre köylüler dürüstlüğü, çalışkanlığın, saf sevginin yani gerçek Rusya'nın sembolüdür. Bu yüzden öncelikle kendi himayesinde olan köylüler için birçok imkânı iyileştirmeye çalışır, hatta köylü çocukları için Yasnaya Polyana'da bir okul açarak eğitimleri ile de bizzat kendisi ilgilenir. Tolstoy için mensubu olduğu kesim hep sonradan gelir bu yüzden zamanını köylülerle geçirmeye çalışır.

“Savaş ve Barış”, “Anna Karenina”, “Diriliş” vb. gibi hem Rus hem de dünya edebiyatında çok önemli yere sahip olan eserler kaleme alan Tolstoy yaşadığı dönem içerisinde edebiyat dünyasının çok konuştuğu bir kişi olur. Elbette büyük yazarın işlediği konuları ilginç bulanlar, sevenler olduğu gibi bu düşüncelere tamamıyla karşı olan kesimler de ortaya çıkar. Yazdığı eserler sadece edebi nitelikleriyle değil aynı zamanda felsefi, sosyal, politik nitelikleriyle de bir değerlendirme görür. Dönem içerisinde özellikle hayatının son yıllarına doğru ortaya çıkan yazarın öğretisi de yoğun bir değerlendirme görür ve neredeyse tüm Rus edebi çevrelerince olumlu ve olumsuz bir şekilde yorumlanır.

Turkish Studies

Tolstoy'un Öğretisinin Rus Eleştirmenler Tarafından Değerlendirilmesi

Tolstoy, kendi etiğini ve dünya görüşünü kendi yaratan nadir yazarlardan biridir. Onun bu yönü büyük yazarı eşsiz kılmaktadır. Tolstoy'un öğretisi dönemin Rus eleştirisinde keskin eleştirilere maruz kalır. Tolstoy'un öğretisi daha çok "Anna Karenina"dan sonra yazmaya başladığı "Halk İçin Öyküler" adlı seride kendisini gösterir. Tolstoy'un bu öykülerini inceleyen eleştirmen N.K.Mihaylovski Tolstoy'un kasıtlı bir şekilde halkın bilicinde her türlü gereksiz şeyi benimsetmeye çalıştığını dile getirerek bu yüzden yazara kızır. Halkta yaygın olan boş inançlarla savaşmak yerine Tolstoy'un bu boş inançları ve ön yargıları daha da kuvvetlendirmeye çalıştığını dile getirir (Bıçkov, 1952, s.36).

Bununla birlikte eleştirmen bu öykülerin asıl eğilimlerinin kötülüğe karşı koyamamaya neden olan ana noktaya götürdüğünü dile getirir. Mihaylovski'nin düşüncesine göre "Skazka ob İvane Durake" adlı öykü Tolstoy'un sanatsal tasvirlerle karşı koyamadığını göstermekte, fakat öykü yazarın kusurlu teorisini de içermektedir. Eleştirmen, Tolstoy'un İncil'de tasvir edilen ulu dünya görüşünü reddeder. Tolstoy'un öykülerinin halka büyük bir zarar verdiğini düşünür ve halkla dinsel-fantastik imgelere başvurmadan farklı bir dille konuşulması gerektiğini savunur.

Mihaylovski makalelerinde Tolstoy'u sanki onun dünya görüşündeki bu dönüm noktasını yaşadktan sonra sahneden çekildiği, ıssız bir adaya çekilmiş gibi hayata karşı olan aktif direnişini kaybettiği ve sadece bir köknar ağacının dibinde oturup bir hücreye kapanmış gibi hiçbir şeyle ilgilenmediği için suçlar (Bıçkov, 1952, s.36).

Tolstoy'un üçüncü büyük romanı olan "Diriliş"te de Tolstoy'un öğretisini ve ahlaki yönünü görebilmekteyiz. "Diriliş" te bulunan, Tolstoy'un ahlaki yönüne eleştiri yapanların başında A.P.Çehov gelir: "Son ilginç değil ve teknik anlamda saçma"(Çehov, 1900, s.47). Tolstoy'un romanını bir solukta okuduğunu bildiren Çehov bir mektubunda şu satırları yazar: "Bu mükemmel bir sanatsal eserdir. Normal olmayan şey Nehlyodov'un Katyuşa ile ilişkisindeki konuşmalardır ve en ilginç olanı knezler, generaller, teyzeler, tutuklular, köylüler, bekçilerdir. Generalin yanındaki Petropavlovsk kalesinin komutanın ispiritizm(Ruhun ölmediğine inanan, gereğinde ölümlerin ruhlarıyla ilişki kurulabileceğini ileri süren inanış) sahnesini bir solukta okudum, o kadar güzel ki! Ya Korçağın'ın koltukta oturması ve Fedosya'nın kocası olan köylü! Fakat öykünün sonu olarak adlandırabileceğimiz bir son yok. Yaz, yaz, yaz sonra İncil'den metin alıp yerleştir. Bu çok kaderciliktir (Çehov, 1900, s.47)."

Fakat Tolstoy'un romanına en öfke dolu atak M. Moskal'ın "Vozrojdeniye ili Upadok?" adlı eleştiri yazısında ortaya çıkar. Eleştirmen "Diriliş"te sanatsal yaratının ön yargı ile yer değiştirdiğini, tüm tür ve şekillerde Tolstoy'un romanının baştan aşağı olumsuzluklardan oluştuğunu dile getirir (Moskal, 1990).

"Diriliş"i basıma hazırlayan, roman metninde binden fazla sansür amaçlı kısaltma yapan "Niva" dergisinin redaktörü R. Sementovski, Tolstoy'un eserini değerlendiren ilk eleştirmenlerden birisidir. Tüm dikkatini Nehlyudov karakterine veren eleştirmen onu her zaman çevresini yargılayan ve hiçbir zaman bir şey yapmayan Çatskiy ve Rudin karakterleri ile kıyaslar (Niva Haftalık Edebiyat Dergisi, 1889, ss.860-882).

M.Protopopov ise "Ne ot mira sego" adlı makalesinin tümünde Tolstoy'un romanının toplumsal eğilimlere karşı yönlendirildiğini belirtir. Eleştirmenin düşüncesine göre bu romanda dikkate değer hiçbir şey yoktur, "Sadece sosyo-kültürel ideallere ve hedeflere karşı yönlendirilmiş sosyo-ahlaki yönden ateşli bir yergi vardır." der (Russkaya msl, 1900).

Tolstoy'un öğretisini inceleyen diğer eleştirmenlerden birisi de Korolenko'dur. Korolenko yoğun bir şekilde Tolstoy'un öğretisi üzerine düşünür. 1886 yılında ise Tolstoy ile birebir tanışma

Turkish Studies

fırsatı bulur. Tolstoy ile buluşmasından Korolenko'nun zihninde büyük yazarın canlı bir tasviri kalır. Fakat Tolstoy'a hem sanatçı hem de insan olarak hayran olan Korolenko "*Skazanii o Flore, Agrippe i Menaheme, sine İyegudi (1886)*" adlı öyküsünde ve diğer öykülerde geçen kötülüğe karşı koyamama tutumunu oldukça olumsuz bir şekilde yorumlar. Tolstoy'un sanatsal gücüne hayran olan Korolenko Tolstoy'u sadece öğretisi yönünden eleştirir, bir düşünür olarak Tolstoy'u başarısız bulur (Bıçkov, 1952, s.43).

Tolstoy'un felsefi düşüncesinin özünü açıklama uğraşı içine giren Plehanov'un tüm dikkati Tolstoy'un içsel çelişkilerini açıklamaya ve büyük yazarın ruhsal krizinin nedenlerini gün yüzüne çıkarmaya odaklanır. Tolstoy'un öğretisinde Hristiyanlıkla ilgili çok ortak nokta bulan Plehanov Tolstoy'un zamansal ve edebi kıyaslamasında kendine özgü karakteristik özelliğini görür. Plehanov bireysel mutluluğa ulaşmak için yaşamın dışsal koşullarının değişimi hakkında düşünmenin bir yararı olmayacağını, insanın bu gücü kendi içerisinde bulacağını ve bu güçle yetkin bir hale gelebileceğini düşünür. Tolstoy'un da bireysel ahlak hakkındaki vaaz niteliğinde konuşmalarının nedeni aynı düşünceyi desteklemesidir (Bıçkov, 1952, s.45).

Plehanov'a göre Tolstoy'un karışık ve son derece çelişkili olan ideolojisinin gelişimi yazarı halka, Rus köylüsüne iter ve ruhsal krizi yaşadktan sonra adeta halkın ve Rus köylüsünün bir sözcüsü gibi ortaya çıkar. Fakat Plehanov bu süreci Tolstoy'un bilincindeki iki savaşın başlangıcı olarak görür: "yazarı gerçek dürtülerden yoksun bırakan, ideolojik yaşamını son derece güçsüz duruma düşüren paganizm (*kökenleri dünyanın kadim doğa dinlerine uzanan spiritüel bir yaşam tarzı*) ve Hristiyanlık" (Bıçkov, 1952, s.46).

Eleştirmen, Tolstoy'un düşünceleriyle bir devrimci olarak algılanmasına rağmen onun baştan aşağıya bir soylu zihniyetinde olduğunu katı bir şekilde ifade eder ve yazarın söylemlerinde yenilik diye adlandırabilecek hiçbir şeyin olmadığını belirtir.

Plehanov Tolstoy'un devirin politik ve toplumsal sorunlara karşı kayıtsız kaldığını belirtir, modernliğe son derece uzak olduğunu, öğretisinde ve yaratısında kurtuluş hareketiyle, devrimle ilgili hiçbir bağ bulunmadığını ifade eder. Eleştirmen "insanların karşılıklı ilişkilerini analiz etmek yerine sadece kendi sorunlarıyla boğuşan ve bu tür sorunlara son derece kayıtsız olan Tolstoy, kendi psikolojik hayatını analiz etmiştir" diye yazar (Plehanov, ss.379-381). Plehanov Tolstoy'un sanatçı kimliğini düşünür kimliğinden ayırarak Tolstoy'u dahi bir sanatçı fakat sanatçı kişiliği kadar başarılı bir düşünür olarak görmemektedir. Plehanov hiçbir zaman büyük yazarın düşüncelerini, köylü sınıfının tarafına geçmesinin nedenini ve onun ideallerini idrak edememiş ve Tolstoy'u eline geçen her fırsatta yermiştir.

Tolstoy'un öğretisini yeren kişilerden birisi de M.Gorki'dir. Sanatçı-Tolstoy'a hayran olan Gorkiy Tolstoy'un öğretisinin değerlendirmesi için çok keskin sözler ifade eder. Gorki yorulmak bilmeden Tolstoy'un kötülüğe karşı koyamama teorisinin kurtuluş hareketi için zarar verici nitelikte olduğunu dile getirir. Gorki Tolstoy'u sabrın ve alçak gönüllülüğün peygamberi olarak ifade eder, onun kötülüğe karşılık vermeme teorisi hakkında bu söyleminin insanlığa daha çok zarar getirdiğini düşünür (Bıçkov, 1952, s.52).

Gorki keskin bir ironiyle ona göre ahlak bakımından düşük seviyede olan Tolstoycular hakkında şöyle yazar: "Tolstoycular küçük, ihtiyatlı yavru köpek gibidirler. Devasa boyuttaki çan kulelerinin etrafında koşarlar ve birbirleriyle yarışarcasına benim inancıma ters olan bu çanın sesinin duyulması için uğraşırlar" (Bıçkov, 1952, s.52).

Gorki gibi dönem içerisindeki birçok yazar da Tolstoy'un öğretisi için olumlu yorumlamalarda bulunmazlar. Sanatçı Tolstoy'un sanatsal meziyetleri hakkında hem fikir olan yazar ve eleştirmenler Tolstoy'un öğretisini eleştirerek herhangi olumlu bir getirisi olmadığını düşünürler.

Turkish Studies

Sonuç

Ele almış olduğumuz çalışmada büyük yazar L. N. Tolstoy'un yaşadığı dönem içerisinde, özellikle hayatının son döneminde ortaya çıkan öğretisinin Rus eleştirmenlerce değerlendirilmesini göstermeye çalıştık. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Rus eleştirmen ve yazarların sanatçı Tolstoy'un önünde saygıyla eğildiğini fakat bir düşünür olarak yazarın teorisini başarısız bulduklarını gördük. Çalışmamızda yer verdiğimiz yazar ve eleştirmenler Tolstoy'un kaleme almış olduğu eserlerle paralel olarak Tolstoy hakkındaki eleştirilerini dile getirmişlerdir. Tolstoy'un söylemleri dışında Rus yazar ve eleştirmenler eserlerin içeriğini ve karakterlerini inceleyerek Tolstoy'un öğretisi hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Çalışma içerisinde ele aldığımız yazar ve eleştirmenler arasında sadece Plehanov ve Çehov diğer yazar ve eleştirmenlere nazaran söylemlerinde biraz daha yumuşak davranmıştır.

Tolstoy hayatı boyunca halkın yanında bulunmuş bir yazardır. Özellikle köylüler için yaptıkları onların daha iyi bir hayata sahip olmaları içindir. Bu yüzden ortaya çıkardığı öğretisinin de köylülerin daha iyi bir hayat yaşamaları çerçevesinde oluşması şaşırtıcı değildir. Fakat yapmış olduğumuz değerlendirmede Tolstoy'un edebi hayatı boyunca kaleme aldığı eserlerini son derece başarılı bulmakta, İncil temelinde oluşturmuş olduğu öğretisini çalışmamızda yer verdiğimiz eleştirmen ve yazarlar gibi sanatı kadar başarılı bulmamaktayız. Kanaatimizce büyük yazarın ortaya atmış olduğu öğretisi geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte de tartışmaya açık olacak ve Tolstoy hakkındaki incelemelerde araştırmacıların, bilim adamlarının ve edebiyat bilimcilerinin karşısına çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Bıçkov S.P, *Tolstoy v otsenke russkoy kritiki*, 1952, Erişim tarihi: 06.02.2017, <http://feb-web.ru/feb/tolstoy/critics/trk/trk-003-.htm?cmd=p>.
- Çehov A. P., Pisma, t. VI, str.47. Pismo A. S.Suvorinu ot 12 fevralya 1900g.
- Çehov A. P., sb. izd. "Ateney", L., 1925, s. 125-126. Pismo k M. O. Menşikovu ot 28 yanvaryu 1900 g.
- Moskal M., Vozrojeniye ili upadok? Krtičeskiy etyud po povodu romana grafa L. N. Tolstogo "Voskreseniye", M., 1990.
- Niva, Ejenedelnoye literaturnoye priloeniye, 1889, no10, oktyabr, str. 860-882.
- Plehanov, Soç., t. X, s. 379-381.
- "Russkaya misl", M., 1900, kn. VI.